OBSERVAȚII ASUPRA CĂRȚILOR DE MĂRTURIE SUB MALEDICȚIE ARHIEREASCĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Laura Bădescu[*]

Cărțile de mărturie sunt acte juridice probatorii pe baza cărora se redactau dările de seamă constatatorii în diferite pricini de judecată. În prezentul articol ne vom raporta exclusiv la cărțile de mărturie întocmite în cadrul proceselor de hotărnicie ca răspuns la solicitarea/ solicitările formulate în cărțile de blestem.

În studiul asupra cărților de blestem – acte juridice dispozitive emise în perioada veche şi premodernă de către înalți prelați ai bisericii ortodoxe în chestiuni litigioase, în special în vederea stabilirii hotarelor unei moşii – semnalam existența cărților de mărturie sub maledicție arhierească (Bădescu, *106*).

Integrate ansamblului instituționalizat în baza căruia funcționau cărțile de blestem, cărțile de mărturie consemnau, printre altele, ceremonialul jurământului pe hotar revendicat din vechile practici cutumiare. Pe baza mărturiilor sub maledicție arhierească al căror caracter probatoriu avea valoare juridică, autoritatea laică, rareori cea eclesiastică, formula dispozițiile finale în diverse cauze litigioase.

Atestare şi reprezentativitate

Prezența cărților de mărturie de care ne ocupăm aici a fost atestată în Moldova şi Țara Românească până spre a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Observăm că, în mod frecvent, ele apăreau menționate în cadrul altor documente, precum rapoarte cu privire la procesele de hotărnicie sau acte de proprietate În baza acestor consemnări, dar şi în lipsa unei statistici efectuate pe corpusuri de documente, în studiile de specialitate referitoare la administrarea de probe, nu au fost făcute observații referitoare la formatul oral sau scris pe care depozițiile sub maledicție arhierească îl aveau în momentul includerii lor în actele dispozitive.

O parcurgere, fie şi sumară, a corpusurilor de documente editate, indică faptul că, prin raportare la numărul cărților de blestem păstrate sau inventariate, se păstrează puține cărți de mărturie. Spunem inventariate pentru că unele dintre documentele secolului al XIX-lea vădesc grija autorităților ecleziastice în monitorizarea cărților de blestem. Este probabil ca această monitorizare să fi fost realizată şi ca urmare a faptului că emiterea lor se făcea contra cost (vezi în acest sens Mss rom 3989 BAR, *Condică cuprinzând hotărârile Mitropoliei Țării Românești de a elibera cărți de blestem în diferite pricini, în special în cele privitoare la*

[*] Universitatea din Piteşti.

RITL, nr. 1–4, p. 201–207, Bucureşti, 2013

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)

proprietăți şi încălcări de moşii, pentru anii 1847–1850; Mss rom 3990 BAR, *Condică cuprinzând hotărârile Mitropoliei Țării Româneşti de a elibera cărți de blestem în diverse pricini, în special în cele privitoate la libertăți şi încălcări de moşii* (1859–1862)). Este posibilă existența unor astfel de condici înaintea secolului al XIX-lea, însă, deocamdată, nu avem cunoştință de alte corpusuri de acest tip destinate, ca cele de mai sus, exclusiv emiterii cărților de blestem.

Cum selecția efectuată în vederea editării ar fi putut fi aleatorie, în detrimentul acestor documente, am parcurs unul dintre fondurile cele mai reprezentative ale Arhivelor Naționale, şi anume cel al Mitropoliei Țării Româneşti. Notăm că între cele 565 de pachete ce conțin documente ale Mitropoliei Țării Româneşti, se află 77 de cărți de blestem (Bădescu, *183–185*, *191–197*). Însă, în registrele consemnatorii, cele 77 de cărți de blestem sunt însoțite de numai 13 cărți de mărturie. Elementele diplomatice al acestor cărți de mărturie ne indică o distribuție cronologică relativ uniformă prin raport cu textul de referință: o singură carte de mărturie provenind din secolul al XVII-lea, 8 din secolul al XVIII-lea şi 4 din prima jumătate a secolului al XIX-lea. (Facem precizarea că numim drept text de referință cartea de blestem.) Raportându-ne la fondul de documente menționat, notăm distribuția cărților de blestem pe secole astfel: secolul al XVII-lea: 9; secolul al XVIII-lea: 55; prima jumătatea a secolului al XIX-lea: 13. Această statistică, deşi a fost efectuată pe baza unui singur corpus de documente, explică puținătatea informațiilor referitoare la procesul de depoziție sub maledicție arhierească.

Tipuri de depoziție, modalități de redactare a cărților de mărturie

Se observă că titulatura „carte de mărturie" era folosită atât pentru depoziția scrisă, cât şi pentru cea orală. Faptul că depozițiile orale erau numeric superioare celor aşternute pe hârtie este probat nu doar prin extrem de puținele documente de acest tip conservate (în pofida frecventelor atestări directe/ indirecte în acte constatatorii sau rezoluții domneşti), ci şi prin factorii angrenați procesului de depoziție. Amintim aici „profilul" martorilor aleşi în vederea depunerii mărturiei. Astfel, pe lângă moralitatea impecabilă, aceştia proveneau dintre bătrânii unei comunități, căci garantau prin vârstă cunoaşterea împrejurărilor care determinaseră litigiul în cauză. Cum se ştie, nivelul de alfabetizare al populației în secolul al XVIII-lea era unul scăzut, şi, foarte probabil, bătrânii constituiau segmentul de vârstă defavorizat, date fiind puținele posibilități de instruire pe care le avuseseră la îndemână.

Observăm că damnarea sufletului, în documentele de care ne ocupăm aici, se face rareori în mod explicit. Nu avem în cărțile de blestem, începând cu secolul al XVII-lea, aproape niciodată menționat sufletul şi caznele lui, aşa cum apare de exemplu în cărțile de maledicțiune din Transilvania.

La prima vedere, această stare de fapt ne-ar trimite spre o chestiune dezbătută relativ recent si anume aceea că, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, grija pentru suflet era cu totul accidentală în testamente. Cum însă cărțile de mărturie sub blestem conțin în fapt un răspuns solicitarea cărților de blestem, vedem că grija

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)

pentru *buna tocmire a sufletului* apare în mod constant. Astfel, individul secolelor trecute percepea în mod distinct maledicţia arhierească, de vreme ce decoda ameninţarea damnării trupului ca fiind o degradare întru cele veşnice. Toate categoriile de martori prezumtivi (I. cei care îndeplineau condiţia moralităţii, a vârstei şi a cunoaşterii adevărului în numita pricină; II. cei numiţi de părţile implicate în acţiunea de hotărnicie; III. cei care refuzau depoziţia sub blestem) invocau, într-un fel sau altul, mărturia cu sufletul. Aceasta arată că, tipizarea maledicţiei arhiereşti, deşi lexical, în cărţile de blestem, pierduse componenta sufletului, nu alterase semnificaţia construcţiei preluată din gramatele greceşti, unde, în cazul sperjurului, damnarea sufletului era un loc comun.

În forma ei scrisă, depoziţia era redactată fie ca document de sine stătător, fie ca parte a cărţii de blestem, prin consemnarea celor mărturisite pe contra pagină. Această ultimă modalitate de redactare a cărţii de mărturie a fost considerată ca reprezentativă în procedurile ce implicau depoziţia sub maledicţie arhierească. Este probabil ca atingerea cărţii de blestem să fi avut un puternic impact emoţional asupra martorilor şi, poate tocmai de aceea, contactul fizic cu aceasta să fi fost integrat ceremonialului mărturisirii.

Ca o notă particulară, întemeiată exclusiv pe baza cărţilor de mărturie sub blestem conservate în fondul de documente menţionat mai sus, observăm că din cele 13 inventariate, doar două au fost redactate pe contra pagina cărţii de blestem (vezi Arhivele Naţionale ale României, Fondul Mitropoliei Ţării Româneşti, Pachetul 111: nr doc. 31: 29 sept 1801: *Carte de blestem a Mitropolitului Dositeiu cu mărturia sătenilor din Futoaia pe contra pagină relativă la hotarele moşiei Futoaia*; Pachetul 111, nr doc 34: 17 martie 1803: *Carte de blestem a Mitropolitului Dositeiu cu mărturia locuitorilor din Crivăţ şi Futoaia* pe contra pagină *Pentru o cârciumă ce s-au făcut pe un loc numit Bindocu* (sic)), restul fiind acte de sine stătătoare. Recunoaştem că numărul redus al documentelor de care ne ocupăm (13) nu ne permite să afirmăm că maniera redactării pe contra pagină nu era uzuală. Semnalarea aceasta, validată sau invalidată prin alte corpusuri de documente, ar putea fi utilă cercetărilor ulterioare cu privire la stilurile practicate în diferite epoci de cancelariile ecleziastice. Deocamdată, nu se cunoaşte perioada în care a fost adoptată această manieră de redactare. Pe baza documentelor parcurse, observăm doar că în secolul al XVIII-lea fusese formulată recomandarea ca „adevărul să dea în scris în dosul cărţii de blestem" […] „şi fieştecare după cum va şti dreptul să dea în scris tot în dosul cărţii dă blestem şi să să iscălească" (Cronţ, *286–287*). Faptul că cele două cărţi de mărturie consemnate pe contra pagina cărţii de blestem aparţineau începutului de secol XVIII şi fuseseră solicitate de acelaşi ierarh, indică o posibilă constantă a scrisului, explicabilă prin raportarea fie la practica anterioară, preluată, probabil, din cutumele greceşti, fie la formaţia erudită a solicitantului. După cum se ştie, acesta – mitopolitul Dositei al Ungrovlahiei – a reuşit o reformare administrativ-instituţională a Bisericii şi, totodată, a susţinut introducerea limbii române în biserică şi în şcoală.

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)

Elemente ale ceremonialului depunerii mărturiei sub maledicție arhierească. Teama pierderii sufletului

Ceremonialul depunerii mărturiei sub maledicție arhierească impresionează până astăzi prin ritual, gesturi şi simboluri. Este probabil că, în ansamblul veacurilor trecute, a înfricoşat prin apropierea de o topică a nuncupației, căci, tensiunea care îl guverna era una a morții damnate în care cadavrul purta însemnele oficiale ale afuriseniei, desprinse din recuzita unei retorici a grotescului. Cum se ştie, în legislația noastră canonică, cadavrul damnat era individualizat printr-o paletă cromatică relativ redusă (galben, negru, alb) în funcție de rangul arhieresc al celui care proferase oficial maledicția. Mențiunile din vechile normative româneşti se pot constitui în probe autentice ale concepției persecutive de sorginte etnojuridică: „Carele are porunca sau catara, adică blăstem, acelui numai ce i să ține denainte trupul întreg. Carele are anathema, acela se arată galben şi deagetele-i zgârcite. Iar care se arată negru, acela să ştii că e afurisit de arhiereu. Iară carele să află albu, acela iaste afurisit de dumnezeieştile pravile" (Rădulescu, *92*). Notăm că proiecția damnării în imaginarul nostru era articulată pe o teratologie stigmatizantă, fiind o constantă a literaturii noastre nu doar de expresie canonică (*Îndreptarea legii*, Petru Movilă, *Mărturisirea ortodoxă* etc.), ci şi de factură laică (*Viața sfântului Vasile cel Nou şi vămile văzduhului, Cele 12 vise ale lui Mamer* etc.). La acestea contribuiau precumpănitor artele vizuale prin cultivarea şi menținerea unui topos iconografic articulat apocaliptic pe teribila frică de moarte.

Observăm însă că damnarea sufletului nu este menționată niciodată în mod explicit în cărțile de blestem. Doar caznele trupului marcat cu însemnele afuriseniei şi năpasta ce se va abate asupra casei şi asupra generațiilor viitoare sunt toposurile predilecte, fără a fi preluate însă în cărțile de mărturie. În cele din urmă, toposul utilizat aproape exclusiv este „grija pentru buna tocmire a sufletului". Astfel, se întrezăreşte percepția pe care individul secolelor trecute o avea asupra maledicției arhiereşti, căci sub auspiciile damnării trupului, mărturisirea lui venea din teama de a nu-şi pierde sufletul. Precizăm că toate categoriile de martori invocau, într-un fel sau altul, mărturia cu sufletul: „Am luat cartea şi o am pus pă pieptul nostru şi pământ pă umerile noastre şi am purces nainte pă hotar şi toți alții după noi şi aşa după zisa şi arătarea hotarului pe unde am pomenit noi, au fost bucuroşi toți pricinuitorii a lăsa, aşa părintele igumenul precum şi logofătul Mihai i Voico Gîlcă, precum am pomenit noi şi ai noştir, că tot Cozia au stăpânit pă acel hotar. După afurisenia dată, aşa am făcut nimănui voevegheată ca să nu ne răpunem sufletele" (Ionaşcu, *90–91*). În secolul al XVI-lea mărturia sub blestem se conforma recuzitei ceremonialului jurământului în biserică, cu mâna pe obiecte sacre, revendicându-se astfel pe filiera dreptului cutumiar. „Iar întru aceasta, domnia mea am cercetat şi am judecat, după dreptate şi după lege, cu toți cinstiții dregători ai domniei mele şi am trimis pe sluga domniei mele, Dragomir postelnic din Făureşti, de a adunat oameni buni şi bătrâni şi din sus şi din jos, 150 de megiaşi şi 12 popi, de le-a cercetat rândul, după dreptate şi după lege. Şi i-au jurat lui Dragomir postelnic mai sus-zişii oameni şi popi stând în biserică şi încă şi pe sfântul *Tetraevanghel*"

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)

(DRH, *166*). Puţinele consemnări ale cazurilor în care se recuza calitatea de martor arată că formalismul gesturilor avea o componentă sacră dominantă, orientată justiţiar. Pentru a mărturisi, nu era suficient să faci ceea ce spui, ci, să ai conştiinţa faptului că ştii cu certitudine că, ceea ce spui, corespunde cu adevărat realităţii. Pentru ilustrarea asumării acestei conştiinţe citãm recuzarea ca martor a Catrinei Spătăreasa, adresată Mitropolitului Iacov: „Dar sănt oameni mai bătrăni decăt mine la Cotnar, şi or fi ştiind hotarăle, că în hotarul Cepleniţilor nu iaste numai o sălişte, ce sănt mai multe sălişti, care le va arăta scrisorile ce sănt la fiu-meu Constantin. Iar pe mine, în carte cea de blăstăm mă rog, părinte, să nu mă pui, că miia, părinte, de acumu moşiia nu-m trebuia: miia îm[i] trebuia trei coţi de pământ, unde mi i-a orăndui Dumnezău. Şi mă rog Sfinţii Tale, părinte, pe mine în cartea cea de blăstăm să nu mă pui, că eu aştept de la Sfinţiia Ta bl[a]goslovenie, iar nu blăstăm. Că eu să ştii Sfinţiia Ta şi ačasta, că pentru voia fečorilor nu-m voiu pune sufletul” (Iorga, 1931, *346*).

Nepreluarea toposului trupului afurisit în cărţile de mărturie arată că tipizarea maledicţiei arhiereşti, deşi pierduse sau neglija cu bună ştire componenta sufletului, nu alterase semnificaţia construcţiei prezentă în gramatele greceşti, mai cu seamă in cazul sperjurului.

Precedarea mărturiei de gesturi simbolice – unele asociate ritualului funerar, altele ritualului piacular, precum mergerea pe hotar cu ţărână în cap, în poală, pe umeri sau al jurământului cu mâna pe cărţi sfinte sau chiar pe cartea de blestem etc. – întregeşte ceremonialul mărturisirii: „am luat cartea şi-o am pus pă pieptul nostru, şi pământ pe umerile noaste şi am purces înainte pe hotar şi toţi alţii după noi” (Mototolea, *211*); „Au mărsu Apostol Vornic şi cu Vasili Nicorescul, c-o carte de blăstăm în cap, de au aratat pe acolo” (pe hotar, *n.n.*) (Iorga, 1903, *15–16*); „lăsa-s-ar să giure oameni bătrâni, să şă margă cu brazda în cap pe unde mergu hotarăle; şi au primit [...] şi au giurat aceşti oameni în biserică, şi au purces cu brazda în cap, şi au pus un stălpu de piatra în culme dealului, de acolo au purces la vale” (Iorga, 1931, *332*). Întregul scenariu, recuzita, gesturile şi cuvintele rostite întăresc ideea unei exigenţe a adevărului. Pentru ca raportul dintre cuvânt şi gest să fie eficient, se impunea ca necesar cadrul religios (biserica) sau cel magic (hotarul). Faptul că trupul participa simbolic la mărturie, prin părţile sale considerate cele mai importante în procesul cognitiv (deasupra capului) sau afectiv (pe piept), precum şi ceremonialul gestic al mişcării aveau la bază conştiinţa că pământul este sacru şi că se poate întoarce împotriva celui care jură strâmb. Vedem că, treptat, cartea de blestem a capătat valenţe sacre fiind asimilată ceremonialului cutumiar: „Adică eu Mihalachi Liahu din satul Prodăneşti dat-am mărturie mè la mâna lui Grigoraş Prodan din satul Cerlina, precum să să ştie cu sunt 50 şi mai bine de ani de când au pricină între răzaşi pentru moşie Stoicani, şi, scoţînd unii din răzaşi carte de blăstăm la împărţitul dijmei, şi cine a săruta carte de blăstăm, să fie bun moştean în moşie Stoicani, iar, nesărutând carte de blăstăm, să fie lipsit din moşie, [...] şi eu, după cum am văzut cu ochii mei, fiind de faţă, aşa mărturisesc cu sufletu mieu înainte giudecăţii. Iar, de nu s-a ţânè mărturie mè în samă, eu oi merge şi înainte giudecăţii de oi mărturisi.[...] Şi eu, pentru mai adevărata credinţă, neştiind carte, mi-am pus numele şi degetul” (Iorga, 1931, *344–346*).

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)

În corpusurile de documente editate, se află atestată sancțiunea materială pentru jurământul mincinos încă din secolul al XVI-lea. Observăm că descoperirea sperjurilor era posibilă, mai cu seamă, în procesele de tipul *lege preste lege*, adică în procesele în care se solicita anularea unei sentințe prin aducerea, în fața autorității judiciare, unui număr mai mare de martori decât în precedentul proces. Astfel, în pricina de hotărnicie dintre egumenul Macarie şi Dumitru, fiul lui Stoica Picior, cel din urmă convinge 12 boieri să jure că satul Vădastra mare este al lui. Însă, „după aceea, părintele egumen de la Bistrița, el a luat lege peste legea lui Dumitru, 24 de boieri şi a jurat, iarăşi, înaintea lui Petraşco voievod că este dedina sfintei mănăstiri mai sus-zisul sat Vădastra. Şi a rămas de lege Dumitru, fiul lui Stoica Picior. Şi le-au luat boii jurătorilor" (DRH, *137*; vezi şi DRH, *188–190*)".

Totuşi, atât obiceiul jurământului şi cât şi al cărții de blestem ajung să fie sancționate oficial, însă cu intermitențe, de Biserică în secolul al XVIII-lea. Amintim *Anafora pentru orice fel de tocmeală să se facă în scris*, înaintată de mitropolitul Iacov al Moldovei, domnitorului Matei Ghica la 21 mai 1755, unde era descrisă obişnuința la care se ajunsese: „Pentru care cele mai multe giudecăți nu se pot îndrepta într-alt chip, fără numai cu giurământ ori cu cărți de blăstăm, şi aşa pe toate zilele pier multe suflete, după cum vedem că țintirimurile beserecilor să află pline tot de oameni afurisiți, căci unii pentru sărăcie, iar alții neştiind ce este giurământul, îndrăznesc de giură, şi aşe unii de alții să îndeamnă a plini acest păcat care este lepădare de Dumnezeu". Faptul că jurămintele false se înmulțiseră considerabil în Veacul de Mijloc românesc este probat şi de înființarea primului registru de tip cazier din istoria dreptului românesc, aşa-numita *Condica şireților*.

Propunând o receptare diacronică a cărților de blestem prin intermediul celor de mărturie, am încercat plasarea analizei în chiar actualitatea evenimentului reconstituind astfel, parțial, mecanismele în baza cărora au funcționat instituțiile coercitive ce au guvernat această civilizație a ortodoxiei. Prin întoarcerea spre documente am propus revizuirea unor date cu privire la contextul redactării cărților de mărturie sub maledicție arhierească şi am evidențiat practicile dreptului cutumiar asumate instituțional. Fără îndoială, în acest proces de indigenizare a adevărului creştin, rămâne notabilă grija şi efortul individului din Veacul de Mijloc pentru *tocmirea întru bine a sufletului*, ipostază subsumată de Pierre Chaunu unei *teologii a sufletului*. Prin aceasta se reconfirmă poziția centrală a sentimentului religios la români şi se explică de ce tiparul maledicției arhiereşti nu a fost topit în magma blestemului popular şi nici nu a funcționat ca matrice a acestuia.

BIBLIOGRAFIE

Bădescu, L.-E., 2013: *Mentalități, retorică şi imaginar în secolul al XVIII-lea românesc. Cărțile de blestem*, Bucureşti, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.

Cronț, Gh., Constantinescu, Al., Popescu, A., Rădulescu, T., Tegăneanu C. ed., 1973: *Acte judiciare din Țara Românească: 1775–1781*, Bucureşti, Editura Academiei.

Ionaşcu, I., 1934: *Biserici, chipuri şi documente din Olt*, vol. I, Craiova, Editura Ramuri.

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)

Iorga, N. ed., 1903: *Documente privitoare la familia Calimachi*. vol. II, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice.
Iorga, N., 1931: *Anciens documents de droit roumain*, vol. II, Paris – Bucureşti.
Mototolea, D., 1922: *Jurământul cu brazda în cap* în "Revista de istorie, arheologie şi filologie", vol. XVI, p. 211–223.
Rădulescu, A. ed., 1962: *Îndreptarea legii*, *1652*, Bucureşti, Editura Academiei.
Stanciu-Istrate, M. ed., 2004: *Viaţa Sfântului Vasile cel Nou şi Vămile văzduhului*. Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă.
DRH: Ştefănescu, Şt., Diaconescu, O. ed., 1985: *Documenta Romaniae Historica, Ţara Românească*, vol. VI, Bucureşti, Editura Academiei.

ABSTRACT

The books of testimony covered by this article fall into the category of juridical documents written as a result of the issue of curse books, as had become the custom of the time. Analysis of the two categories of documents, i.e., curse books and books of testimony, offers data regarding a normative mechanism validated equally by the ecclesiastical and the lay authorities in eighteenth century Romania. The ritual of testifying under a bishop's malediction emphasises not only certain practices specific to common law, but also elements having contributed to a pattern of thinking and expression of religious sentiment at both official and extra-ecclesiastical levels. This study draws on a corpus of texts comprising curse books and books of testimony held by the Bucharest Metropolitan Church and the Romanian National Archives, as well as documents cited in other volumes on this topic. Conclusions have been formulated, based on analysis of this corpus, regarding the entire process of registering the testimony given under curse, formalised through specific paraphenalia, acts and gestures, choosing witnesses, and taking the oath prior to the court testimony itself. Through this analysis, we seek to partially reconstruct the mechanisms behind the pre-modern legislative system, attesting not only to national acceptance of the Christian truth and the ecumenical tradition, but also to the complex links between church and laity.

Keywords: Book of testimony, Curse book, ritual, Mindsets, History of Romanian law.

BDD-A6971 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:51:37 UTC)